

Exit Fryslân

De grutte fisken ite de lytskes

Myn favorite skilder is Pieter Bruegel de Alde. Syn gravuere *De grutte fisken ite de lytskes* kies ik as embleem foar dit boek. Foar my symbolisearret de print in kapitalistyske maatskippij dy't fret om mar trochgroeie te kinnen en dêr't de grutte fisken hieltyd grouwer wurde en de lytskes hieltyd skrieler. *De grutte fisken ite de lytskes* liedt unferbidlik ta de útputting fan de planeet en ta it útstjerren fan it minskdom sa't wy ússels kenne. It wurdt tiid om nei ús ferstân ynstee fan nei ús honger te harkjen, tiid dat de lytse fisken wegerje om har noch langer opfrette te litten.

Goffe Jensma

Exit Fryslân

*Plaats, taal en verbeelding
in Friesland (1800-2022)*

Noordboek

Deze uitgave kwam mede tot stand met steun van:

Provinsje Fryslân
Ottema-Kingma Stichting
Keninklik Frysk Genoatskip
Stifting FFYRUG
Frysk Akademyfûns

© 2022 Goffe Jensma | uitgeverij Noordboek

Vormgeving omslag & binnenwerk: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon
Omslagbeeld & foto's binnenwerk: Reyer Boxem

ISBN 978 94 6471 037 3
NUR 610 | 524

Estriken/Ålstråke 115
ISSN Estriken/Ålstråke 0921-7657

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf 11

Foaropwurd 13

1 Inleiding: Exit Fryslân 15

Op 'e seedyk — Exit Fryslân — Twee alarmfases — Globaal Friesland — Globaal klimaat/lokale crisis — Lokale hoop — Het uitgevonden Fryslân en de constructie van cultuur — Vermarkting: het uitgevente Fryslân — Taal en vermarkting: Fryslân uitgeschreven en uitgeleerd? — “Halte Fryslân?” Uitstappen! — Ps., terwijl ik dit schrijf... — Exit Fryslân

2 Het Noorden volgens Google 37

I — HET UITGEVONDEN FRIESLAND 45

3 Friese vrijheid als innerlijke deugd. 47

Een pleidooi voor meerlagig lezen

Inleiding — Begripsgeschiedenis en ‘Sattelzeit’ — ‘Medievalism’ — Friese Nederlanders in de negentiende eeuw — Vrijheid als karaktertrek — Karakterologie van de Friese vrijheid — Wetteloze vrijheid is geen vrijheid — Een les aan of uit het verleden? — De vijftiende eeuw een spiegel voor de negentiende? — Frya als oermoeder van de vrije Friezen — Conclusie: een paar vragen en een pleidooi

4 Van professie naar traditie. 69

Het ‘ljipaaaisykjen’ als uitgevonden traditie

Dragonder in gala — Bronnen — Aan tafel: het platteland als legbatterij — In de ‘stad’: dierenliefde in opkomst — In het weiland: de traditie van het eierenzoeken — In het strijdperk: sport, traditie en natuurbescherming — Naschrift

5 Uit een doodenboom te Lutjelollum. 97

Over de culturele verschillen tussen Groningen en Friesland en hoe schedelmeters daaraan bijdroegen

Lokale verschillen — Onderscheid tussen Friezen en Groningers — Fries profiel — Oorsprong versus functie en emancipatie versus mobilisatie — ‘Eigenheid’ als exportartikel — ‘Gij hebt ons den schedel der Frieschen doen kennen’ — Opkomst van de etnologie en de fysische antropologie — Grove categorieën, kleine aantallen — ‘The passing of the Frisians’ — De moraal van een mislukt experiment

6 ‘Zo, dan zijn we dus toch nog familie van elkaar’. 127

Mobilisatiestrategieën in de Friese beweging en de toekomst van de frisistiek

De Friese beweging — Familie — Zuil — Ontzuiling — Naschrift: De toekomst van de frisistiek

II — HET UITGEVENTE FRIESLAND 143

7 Kangoeroe naast kieviet 145

Over beeldvorming en overdracht van Friese cultuur en geschiedenis — Friese vergezichten — Kennisoverdracht — Canonisering — De provincie als ‘hoeder fan it erfskip’ — De overheid en vermarkting van cultuur — Canonisering, zelfkritiek, deprogrammering — Tot slot

8 Plat land, diepe geschiedenis. 165

Friesland als trauma

1. — 2. — 3. — 4. — 5. — 6. — 7. — 8. — 9. — 10. — 11. — 12.

9 Het ruige verleden van streektaalmuziek 183

Friesland en Limburg — Rowwen Hèze en de wâldrockers — De heidebewoner als antiburgerlijke exoot — Heiderock

10 Remystifying Frisia.

The ‘experience economy’ along the Wadden Sea coast 193

The ‘experience economy’ — Demystifying Frisia — Craving authenticity — Remystifying Frisia

11 Begrensd grenzeloos of grenzeloos begrensd? 207

12 Wereldstad Fryslân. 211

Een pleidooi voor geleidelijkheid

De toekomst is stad — In beton gegoten dromen, trieste ongelijkheid — Het verleden wordt stad — Twee iconische beelden en een stukje stadsgeschiedenis — De stad als gemaskerd platteland — De ideale culturele hoofdstedeling: Geart — Een optelsom van feitelijkheden ... — ... en de geschiedenis van een beeld — De ideale stadsgeschiedenis — De stad die het altijd al geweest was ... ?!

III — HET UITGESCHREVEN FRIESLAND 225

13 Tusken sprutsen en skreaun. 227
‘Secondary orality’ en ‘literacy’ yn de Fryske literatuer
Kultureel nasjonalisme en literatuer yn Fryslân — Oraliteit —
Ymplikaasjes

14 Meartaligens en autonomisearring fan de
Fryske literatuer om 1900 hinne 239
De feroaringen yn de Fryske literatuer om 1915 hinne — Fan kroech nei húskeamer
mei skimerlampe — Fan sprektaal nei skriuwtaal — Fan folkstaal nei kultuertaal —
Fan folksskriuwer ta lyrikus — Fan moralist ta sielesjogger — Fan tydskrift nei
bondel — Tusken Frysk en Nederlânsk — Konklúzje: weiwurden tusken kroech en
skimerlampe

IV — HET UITGELEERDE FRIESLAND 253

15 Twee eeuwen met, twee eeuwen zonder. 255
De Franeker universiteit voor en na 1811
Inleiding — Centralisatie — 1842/3: Vrijmoedige stemmen — Interbellum:
de universiteit als elitair en Hollands fremdkörper — Slot

16 Exit Frysk! De universiteit en het Fries. 267
Een casestudy
Inleiding — Culturele autonomie — Kentering van beleid — Podium
Neoliberaal/Locatie Letteren — Systeemdwang — Nieuwe heren,
nieuwe wetten — Straffend neoliberalisme — Conclusie: seismograaf

Noten 295
Literatuur 341
Bibliografie Goffe Jensma 371
Illustratieverantwoording 389

Woord vooraf

Met pensioen gaan is een drempelervaring. Zo ben je binnen, zo sta je buiten. Met emeritaat gaan is nog erger, want de drempeloverschrijding duurt veel langer. Je denkt namelijk dat je in al je geleerdheid de wijsheid nog in pacht hebt en het kost tijd om te beseffen dat de jongere collega's niet alleen je positie zullen overnemen, maar dat ze voortaan ook de wetenschappelijke en intellectuele agenda bepalen. Eigenlijk, zo realiseer je je dan ineens, hebben ze dat al een paar jaar gedaan. Dat is ook goed!

In mijn geval stonden de omstandigheden een al te organische gang van zaken enigszins in de weg. Daarom voel ik me extra dankbaar en gesteund dat zoveel mensen bereid waren om me de drempel over te helpen. Met name doel ik dan op de schrijvers van het tweede voorwoord van dit boek: Cor van der Meer, Anne Popkema, Willem Visser en Jan Ybema. Zij zorgden ervoor dat het boek er kwam, zij zetten de emmer klaar, ik hoefde die alleen maar te vullen.

Er zijn ook veel mensen die me op een andere manier hebben gesteund en geholpen, door te lezen, te luisteren, tegen te spreken. Ze zijn belangrijk voor me geweest en daar ben ik hen dankbaar voor. Van hen noem ik Jesse van Amelsvoort, Jos Buis, Joke Corporaal, Johanne van Dijk, Arjen Dijkstra, Frank Huisman, Henk Minnema, Geart de Vries, Rob Wagenaar. Een speciaal woord van dank verdient Jan Ybema. Hij heeft er als (technisch) redacteur voor gezorgd dat er een mooi en ordentelijk boek kwam. Reyer Boxem bedank ik voor het genereuze gebaar waarmee hij een selectie van zijn prachtige foto's beschikbaar stelde. Ik hoop dat de lezer ook zal zien dat Reyer hetzelfde

de Friesland in beeld brengt dat ik in woorden heb proberen te vatten.

Tenslotte zou dit boek er natuurlijk helemaal nooit zijn gekomen zonder Kuna. Zij heeft altijd troostwoord, moedwoord en weerwoord en ze hield de zaken daarmee kunstig in het hoognodige evenwicht.

Sauwerd, 10 oktober 2022

Goffe Jensma

Foaropwurd

Goffe Jensma, sûnt maaityd 2008 heechlearaar Fryske Taal en Kultuer oan de Ryksuniversiteit Grins, is fan 't hjerst mei emeritaat gien. Guon kollega-frisisten hiene dêrom it idee opfette om him mei in artikelbondel te earjen as de alsidige wittenskipper, de orizjinele tinker en esseeïst dy't er yn syn karriêre west hat en noch altyd is – as man fan de fiersichten ek, dy't de ôfrûne jierren mei rjochting jûn hat oan de maatskiplike en bestjoerlike diskusje oer Fryslân en de frisistyk en wat dy begripen yn de 21ste iuw noch, of miskien wol opnij, betsjutte kinne yn in globalisearjende wrâld.

Jensma skreau dêr ûnderskate artikels en stikken oer, ferspraat publisearre yn bondels en tydskriften. Wy wiene fan doel om guon fan dy stikken foar in breed publyk te bondeljen en Jensma dêrmei te ferrassen by gelegenheid fan syn emeritaat.

It rûn lykwols oars: it die bliken, Jensma prakkesearre sels ek oer in bondeling fan eigen wurk. Dêrom, ornearren wy, moast hy sels de regy krije oer de seleksje en eventuele bewurking fan de artikels en oer de taheakken. Jan Ybema, ien fan syn âld-studenten, hat redaksjonele stipe jûn. It is dêrmei in boek fan Goffe Jensma sels wurden, dêr't hy sels dan ek de ferantwurdlikheid foar op him nimt.

Sûnder finansjele stipe hie it útjaan fan dit boek net mooglik west. Wy wolle dêr de neikommende ynstellingen en ynstituten fan herten tank foar sizze: de provinsje Fryslân, Ottema-Kingma Stichting, Keninklik Frysk Genoatskip, Stifting FFYRUG en it Frysk Akademyfûns.

Wy hoopje dat de bondel ûndersikers oantrune sil om fannijs, of foar it earst, mei it wurk fan Goffe Jensma yn 'e kunde te kommen,

mar foaral dat it oansette sil ta fuortset ûndersyk op de tema's dy't yn
Jensma syn wurk altyd sintraal stien hawwe.

De inisjatyfnimmers,
Jan Ybema
Cor van der Meer
Anne Popkema
Willem Visser

Ljouwert,
septimber 2022

Inleiding: Exit Fryslân

— *Op 'e seedyk* —

It is sawat tsjuster. Noch justjes streaket krekt boppe de kym it lêste ljocht oer it wetter. Ik stean op 'e seedyk. Yn 'e fierte op 'e pier makket in boat him los fan de wâl. As it skip de steven keart, rekket it metaal fan de boech de stiennen kaai. It brûnsbûnzjend lûd stjert stadich út en it skip gliidt de nacht yn. Oer de reling bûgd steane sylhûetten stil myn kant út te sjen. Ik sjoch hoe't op de wite boech yn blokletters noch krekt lêsber de namme fan it skip skreaun stiet. Stiet dêr 'Fr..yslân'? De sylhûetten komme yn beweging en rinne fan de izeren treppens ôf nei ûnderen, it rûm yn.

— *Exit Fryslân* —

Exit Fryslân. Letterlijk vertaald heeft dat zinnetje meer dan één betekenis. 'Hij verlaat Fryslân'. Dat doet een professor Friese taal- en letterkunde inderdaad als hij ermee kapt en met pensioen gaat. Het kan ook betekenen: Fryslân verdwijnt, gaat naar de filistijnen. Sommige mensen denken dat en ook ik denk het vaker wel dan niet. Het Friesland waarmee ik ben opgegroeid bestaat niet meer. Het is veel meer onderdeel van de grote wereld geworden dan iedereen ooit voor mogelijk had gehouden.

Daarom zou je 'exit Fryslân' daarnaast ook heel goed kunnen opvatten als 'Uitgang Fryslân', ongeveer alsof je in een trein zit of op